

<https://doi.org/10.62837/2025.2.75>

UOT 81

PƏRVANƏ MAHIR QIZI İSMAYILOVA

Azərbaycan Dillər Universitetinin

Ümumi dilçilik kafedrasının doktorantı

Email ism.parvana@gmail.com

İNGİLİS DİLİNİN AFROAMERİKAN VARIANTININ DİALEKTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ XÜLASƏ

İngilis dilinin afroamerikan variantı və onun variativlikləri, yalnız dilin struktural xüsusiyyətləri deyil, həm də mədəniyyət, identiklik, sosial dəyişikliklər və mübarizə tarixinin əks olunduğu sahələrdir. Bəhs olunan dil variantı bu dilin inkişafına, sosial mövqeyə, sosial təbəqələşməyə və məkan fərqlərinə bağlı olaraq geniş çeşidli formalar və təcrübələri ortaya çıxarır. İngilis dilinin afroamerikan variantının variativlikləri dilin yalnız kommunikasiya vasitəsi olmaqla qalmadığını, həm də sosial, mədəni və irqi mübarizə sahəsi kimi mühüm rol oynadığını göstərir. Bu variativliklər, afroamerikan cəmiyyətinin çoxşaxəli təcrübələrini və irqi identikliyi əks etdirir və dilin hər bir forması bu təcrübələri təmsil edir. Dilin bu cür zənginliyini və dəyişkənliyini anlamaq, sosial ədalət və mədəni mühafizə anlayışlarını daha geniş bir şəkildə öyrənməyə imkan verir.

Açar sözlər: afroamerikan, variativlik, etnik qrup, dialekt

Dil variantını və ya ləhcəsini bir dilin regional, sosial və ya mədəni fərqliliklərə görə fərqli danışq üsulları kimi təyin edə bilərik. Dilin müxtəlif dialektləri sözlərin lüğəti, qrammatik quruluşu, tələffüzü və ya mənasına görə fərqlənə bilər. Məsələn, amerikan ingilis, ingilis ingilisi və avstraliya ingilisi dili kimi ingilis dilinin müxtəlif dialektləri arasında fərqlər var. İngilis dilinin afroamerikan variantı bu mənada bir sıra dilçilər tərəfindən dialekt nümunəsi olaraq qəbul edilir. Afroamerikan icmasının tarixi, mədəni təsirləri və linqvistik təkamülü bu dialektin xüsusiyyətlərini formalaşdırmışdır. Dilin "variantı" və ya "dialekti" sosial qrupa, coğrafi bölgəyə və ya mədəni kontekstə aiddir. Danışdığınız dialektika kimliyinizlə və mənsub olduğunuz toplumla bağlı ola bilər. Bu, təkcə linqvistik variasiya deyil, həm də mədəni ifadə formasıdır. Afroamerikalılar köləlik dövründən bu günə qədər linqvistik təkamül prosesinin nəticəsidir. Afrikalı qullar öz dillərinin təsiri ilə ingiliscə danışmağa başladılar və nəticədə bu dildə müxtəlif qrammatik və fonetik dəyişikliklər baş verdi. Eyni zamanda, digər ingilis variantlarından (amerikan ingiliscəsi, ingilis ingiliscəsi və s.) fərqli xüsusiyyətlər göstərdiyinə görə də dil variantı sayıla bilər. Nəticədə ingilis dilinin afroamerikan variantı kimi təsvir edilə bilər, çünki: Onların öz qrammatik quruluşu, lüğəti və tələffüz xüsusiyyətləri var. Sosial və mədəni kimlik kimi mühüm rol oynayır. Bu dil variantında danışan icmaların tarixini, mədəniyyətini və təcrübələrini əks etdirir. Bu dil variantı sadəcə "variant" və ya "vurğu" deyil, dilin və mədəniyyətin güclü ifadəsidir. "Dil variantı" və "dialekt" terminləri dilin müxtəlif üsullarla istifadəsi ilə

bağlı oxşar anlayışı ifadə etsə də, bəzi texniki fərqlər mövcuddur. Bu fərqləri daha yaxşı başa düşmək üçün hər iki termini ətraflı nəzərdən keçirək. Dil variantı dilin müxtəlif formalarına verilən ümumi addır. Dilin müxtəlifliyi coğrafi, sosial, tarixi, mədəni və ya etnik faktorlara görə yarana bilər. Bu variantlar dilin səs quruluşuna, qrammatikasına, lüğətinə və ya mənasına müxtəlif yollarla təsir edə bilər. Dialektlər: Regional və ya sosial fərqləri olan bir dilin formaları. Jarqonlar: Müəyyən bir icma və ya qrupa xas olan xüsusi sözlər və ya ifadələr. Sosial sxemlər: Məsələn, bir dilin biznesdə, küçədə və ya akademik mühitdə müxtəlif istifadələri. Məsələn, ingilis dilinin amerikan ingilis və ingilisi ingilis dili kimi müxtəlif dil variantları var. Bunlar eyni dilin müxtəlif formalarıdır və fərqli tələffüz, söz istifadəsi və bəzi qrammatik strukturları ehtiva edə bilər. İngilis dilinin afroamerikan variantının müxtəlif daxili variantivlikləri, yəni müxtəlif altvariantları və müxtəlif bölgələrdə və ya cəmiyyətlərdə fərqli dialektləri vardır. Mövcud olan daxili variantivliklər özlərinə məxsus fərqli xüsusiyyətləri ilə səciyyələnir. İngilis dilinin afroamerikan variantında olan variantivliklər, fərqli sosial təbəqələr, yaş qrupları və coğrafi bölgələr arasındakı fərqlərdən qaynaqlanır. Generasiya, sosial siniflər və coğrafi yerlər ingilis dilinin afroamerikan variantının istifadə formalarını müəyyən edən başlıca amillərdir. İngilis dilinin afroamerikan variantı müxtəlif regionlarda və şəhərlərdə fərqli xüsusiyyətləri mövcuddur. Məsələn, cənub bölgəsindəki bu dil variantına fərqli yanaşma ola bilər, Şimali Amerikanın digər hissələrində isə fərqli bir fonetik və leksikal struktur ola bilər. İngilis dilinin afroamerikan variantında cənub, şərq və qərb bölgələrinə aid özəl xüsusiyyətlər var. Cənub dialektində daha çox fonetik fərqliliklər və sözlərin daha uzun vurğu ilə müşahidə olunmasına, şərqdə isə sözlərin daha sürətli qısa səs tonları ilə tələffüzünə və xüsusi məna quruplarına rast gəlmək olar. Afroamerikalı gənc nəsil və yaşlı nəsil arasında leksik və sintaktik fərqlər də mövcuddur. Gənc afroamerikalılar daha çox müasir sləng və ifadələrdən istifadə edir, amma yaşlı nəsil daha çox ənənəvi və qrammatik cəhətdən düzgün olan formaların istifadəsinə üstünlük verir. [1, s 10]. İngilis dilinin afroamerikan variantına daxil olan, lakin afroamerikalı olmayan digər etnik qrupların istifadəsi ilə də fərqliliklər meydana gəlir. Məsələn, latın amerikalı və asiyalı cəmiyyətlərdəki afroamerikan dil variantı istifadə edənlər öz mədəniyyətlərindən təsirlənərək müxtəlif dillə danışa bilərlər. İngilis dilinin afroamerikan variantının digər istifadə formalarından biri, Afroamerikan Vernakulyar İngilis (AAVE), dilin güclü bir mədəniyyət və identiklik vasitəsi olaraq ortaya çıxır. Bu dil variantı, afroamerikan cəmiyyətinin özünə xas tarixini və mübarizəsini əks etdirir. İngilis dilinin afroamerikan variantının xüsusiyyətləri, cəmiyyətdəki irqi təcrid və diskriminasiyaya qarşı olan müqavimətini, həmçinin mədəni özəlliyini təmsil edir.[2, s 110] İngilis dilinin bəhs olunan variantı, dil variantının təməl funksiyalarından biri olan kimlik inşası baxımından mühüm rol oynayır. Afroamerikalılar, öz dil variantları vasitəsilə öz mədəniyyətlərini qoruyur və bəzi hallarda əsas sosial strukturlara qarşı müqavimət göstərirlər. Dil variantında olan variantivlikləri həm də onun sosial funksiyalarını tə-

sir edir. [3, s 90] Dil, yalnız kommunikasiya vasitəsi olmaqla qalmır, həm də sosial qarşıdurmaların, mədəniyyətin təbliğinin və irqi bərabərsizliklə mübarizənin bir alətidir. İngilis dilinin afroamerikan variantı müxtəlif formaları, bu cəmiyyətin müxtəlif sosial və mədəni təbəqələri arasında qarşılıqlı əlaqələri göstərir. Bu mədəniyyətlər vasitəsilə dil variantında yeni sləng, ifadələr və struktur dəyişiklikləri yaranıb. Afroamerikan ingilis variantı bir çox afroamerikan cəmiyyətində istifadə edilən bir dialekt-dir və bir neçə fərqli variantları mövcuddur. Bu variantlar əsasən coğrafi yerə, sosial mühitə və tarixi kontekstə əsaslanır. Afroamerikan variantının əsas xüsusiyyətləri və dialektləri aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər: 1.Şəhər variantları:

Cənub ştatları: Afroamerikalılar cənubda daha çox olan və tarixi olaraq daha çox məcburi köləliyin olduğu ərazilərdə fərqli bir dialekt istifadə edirlər. Bu variantda daha çox "Southern English" (Cənub İngiliscəsi) ilə afroamerikan variantının qarşılıqlı ünsiyyəti istifadə edilir. Şəhər variantları: Böyük şəhərlərdə, xüsusən də Qərb və Şərq sahillərində, afroamerikalılar daha tez-tez qlobal sosial və mədəni dəyişikliklərə məruz qalırlar. Bu səbəbdən bu regionlarda, məsələn, Los Anceles və Nyu York kimi yerlərdə daha çox yerli özəlliklərə malik dialektlər mövcuddur.

1. Şərq sahili və Qərb sahili variantları:

Şərq sahilində, xüsusilə Nyu York və Filadelfiya kimi şəhərlərdə, ingilis dilinin afroamerikan variantı daha fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Məsələn, sözlərin tələffüzü və sintaksisi fərqli ola bilər. Qərb sahilində, xüsusən Los Anceles və San Fransisko bölgələrində, dil variantının istifadəsinin daha yeni formaları mövcuddur və mövcud mədəniyyəti ilə əlaqədar olaraq daha çox terminologiya və ifadə var. İngilis dilinin afroamerikan variantı dialektləri yerə, mədəniyyətə və sosial mühitə görə müxtəliflik göstərə bilər. Hər bir variantın özünəxas xüsusiyyətləri olsa da, ümumiyyətlə bu variantın əsas prinsipləri oxşardır. İngilis dilinin afroamerikan variantının variativlikləri təhsil sahəsində də mühüm rol oynayır. Təhsil sistemindəki irqi fərqlər və sosial siniflər afroamerikalı uşaqlarının dil bacarıqlarına və təhsil nailiyyətlərinə təsir edir. Təhsil və sosial sinif fərqləri də afroamerikan dialektlərinin müxtəlifliyinə təsir edir. Daha yüksək təhsil almış və daha yaxşı sosial-iqtisadi vəziyyətdə olanlar arasında ingilis dilinin afroamerikan variantı daha az və ya fərqli şəkildə istifadə oluna bilər. Təhsil işçiləri, ingilis dilinin afroamerikan variantı struktur xüsusiyyətlərinə dair məlumatlı olduqda, şagirdlərə daha yaxşı tədris metodları təqdim edə bilər. Bununla yanaşı, sözü gedən dil variantının xüsusiyyətlərinə qarşı cəmiyyətin bəzi təəssüratları da dilin istifadə edilə biləcəyi sosial məkanları məhdudlaşdırır. [4, s 158] İngilis dilinin afroamerikan variantının variativlikləri həmçinin yeni dil tendensiylərini və kreativ ifadə formalarını ortaya qoyur. Bu dil formaları müasir Amerika mədəniyyətində böyük təsir göstərir və digər dillərlə inteqrasiya edərək zənginləşir. İngilis dilinin afroamerikan variantı, afroamerikanların tarixini, ədəbiyyatını və mədəniyyətini dünyaya tanıdan bir vasitə olaraq, dilin qlobal mədəniyyətə təsirini genişləndirir. İngilis dilinin bu variantı ingilis dilinin variativliyi, dilin fonologiyasından tutmuş sin-

taksisinə, leksikonundan coğrafi və sosial kontekstə qədər geniş bir sahəni əhatə edir. Afroamerikan variantının variativliyi, dil variantının həm dinamik, həm də mədəni olaraq zəngin və inkişaf edən bir dil variantı olduğunu göstərir. Bu variativlik, ingilis dilinin afroamerikan variantının müxtəlif sosial və coğrafi şərtlər altında necə fərqləndiyini və necə yeniliklərlə inkişaf etdiyini aydın şəkildə nümayiş etdirir. İngilis dilinin afroamerikan variantı müxtəlif regionlarda və sosial qruplarda fərqli xüsusiyyətlərə malik olsa da, ümumilikdə afroamerikalıların mədəniyyətini və təcrübələrini əks etdirən zəngin bir dil variantı varlığına malikdir. İngilis dilinin afroamerikan variantı, Birləşmiş Ştatlarından gələn və ilk olaraq afroamerikalılar tərəfindən danışılan bir dil variantıdır. Lakin zaman keçdikcə, xüsusən də mədəni təsirlər sayəsində bu dil variantı təkcə Amerikada deyil, həm də dünyanın bəzi bölgələrinə yayılmışdır. Bu dil variantı Amerika Birləşmiş Ştatları: ABŞ-ın cənubunda, şəhər yerlərində və xüsusən də böyük Afrika Amerika icmalarının yaşadığı yerlərdə ən güclü və geniş şəkildə danışılır. Harlem (Nyu York), Çikaqo, Los-Anceles, Atlanta və Detroit kimi şəhərlər afro-amerikalıların sıx yaşadığı və afroamerikan variantının qabarıq şəkildə istifadə olunduğu mühüm mərkəzlərdir. Böyük Britaniyada, xüsusən də Londonda və digər böyük şəhərlərdə Karib dənizi və Afrika immiqrant icmalarının olması oradakı gənclər arasında dil variantının bəzi elementlərindən istifadə edilməsinə səbəb olmuşdur. Zamanla bu, "Multikultural London İngilis" (MLE) kimi linqvistik variantın yaranmasına səbəb oldu. MLE xüsusilə gənclər arasında afroamerikan ingilis variantının təsiri ilə formalaşan bir dil variantıdır. Kanadada afroamerikan mədəniyyətinin təsiri altında olan yaşayış məntəqələrində, xüsusilə Toronto və Monreal kimi böyük şəhərlərdə bəhs olunan dil variantının təsirlərini görmək mümkündür. Afroamerikan icmasının mövcudluğu mədəni və linqvistik təsirlərin Kanadanın bəzi regional variantlarında özünü göstərməsinə səbəb olmuşdur. Karib hövzəsində, xüsusən Yamayka kimi yerlərdə afroamerikan mədəniyyətinin təsiri göz qabağındadır. Buradakı Patois (Yamayka Kreol) dili afroamerikan dil variantından təsirlənən dil xüsusiyyətlərinə malikdir. Karib dənizində yerli dilləri birləşdirərək, afrika kökənli amerika dili və mədəniyyətinin izləri zamanla məşhurlaşdı. İngilis dilinin Afrikada yayılması, afroamerikalıların geri qayıtma hərəkəti və mədəni qarşılıqlı əlaqəsi vasitəsilə idi. Xüsusilə Qana, Nigeriya və Mərakeş kimi ölkələrdə populyar mədəniyyətin təsiri ilə gənclər arasında bu dil variantının bəzi elementlərinə rast gəlinir. Afroamerikan icmasının kino və televiziya dünyasında da böyük təsiri var. Hollivuddakı afroamerikalı aktyorlar, xüsusilə Will Smith, Samuel L. Jackson, Denzel Washington və Eddie Murphy kimi adlar ingilis dilinin afroamerikan variantının yayılmasına töhfə verdi. Bu aktyorların istifadə etdiyi dil bütün dünyada rezonans doğurub. Realiti-şoular və YouTube kimi platformalar gənclərin ingilis dilinin məhz afroamerikan variantından istifadə etməsi əsas faktor olmuşdur. İngilis dilinin afroamerikan variantı, ilk olaraq ABŞ-da olsa da, dünyanın bir çox bölgələrinə yayıldı. Dil variantı təkcə afroameri-

kalıların deyil, həm də bütün dünyada gənclərin və mədəniyyətlərin bir hissəsinə çevrilmişdir.

Ədəbiyyat:

1. "African American Vernacular English: Structure, History, and Use" - John R. Rickford. Published online by Cambridge University Press: **05 June 2012, p 160**
2. "The Power of Black Speech: African American Language and Literature" - Geneva Smitherman Routledge; 1st edition (April 21, 2006) p 186
3. Malcolm X on Afro-American History (Malcolm X Speeches & Writings) Paperback – June 1, 1990, p 104
4. "The Social Stratification of English in New York City" - William Labov. Cambridge University Press December 2009, p 248

PARVANA İSMAYILOVA

DIALECTICAL FEATURES OF THE AFROAMERICAN VARIANT OF ENGLISH SUMMARY

The afroamerican English variant of English and its variations are not only structural features of language, but also areas of culture, identity, social change and history of struggle. The language variant in question gives rise to a wide variety of forms and practices depending on the development of this language, social position, social stratification and spatial differences. The variations of the afroamerican version of English show that language is not only a means of communication, but also plays an important role as a field of social, cultural and racial struggle. These variations reflect the diverse experiences and racial identity of the afroamerican community, and each form of language represents these experiences. Understanding this richness and variability of language allows for a broader study of concepts of social justice and cultural preservation.

Key words: afroamerican, variation, ethnic group, dialect

ДИАЛЕКТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АФРОАМЕРИКАНСКОГО ВАРИАНТА АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА РЕЗЮМЕ

Афроамериканский английский вариант английского языка и его вариации — это не только структурные особенности языка, но и области культуры, идентичности, социальных изменений и истории борьбы. Рассматриваемый языковой вариант порождает самые разнообразные формы и практики в зависимости от развития этого языка, социального положения, социального расслоения и пространственных различий. Вариации афроамериканского варианта английского языка показывают, что язык является не только средством общения, но и играет важную роль в качестве поля социальной, культурной и расовой борьбы. Эти вариации отражают разнообразный опыт и расовую идентичность афроамериканского сообщества, и каждая форма языка представляет этот опыт. Понимание этого богатства и разнообразия языка позволяет более широко изучить концепции социальной справедливости и сохранения культуры.

Ключевые Слова: афроамериканский, вариант, этнической группы, диалект **Rəyçi: fil. ü.f.d., dos. J.Ə.Qəribova**